

Етнокультурне буття, духовність і світогляд селянства

УДК 94(477) «1920»(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-111-113

О. М. Абразумова

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ПОШИРЕННЯ ОПОЗИЦІЙНИХ ТА АНТИРАДЯНСЬКИХ ПРОКЛАМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ 1920-Х РОКІВ

У статті розглянуто одну із форм громадсько-політичної активності українського селянства в період непу – поширення опозиційних та антирадянських прокламацій. Підкреслено, що численні листи, листівки та звернення стали виявом вільної селянської ініціативи, однією з форм селянської революційності.

Ключові слова: громадсько-політична активність, українське селянство, опозиційні настрої, прокламації, непу.

Постановка проблеми. Сучасний світ немислимий без постійного інформаційного потоку: щосекундні оновлення новин із усього світу стають надбанням широкого загалу, а соціальні мережі та різноманітні месенджери сприяють миттєвому поширенню та обміну думок та поглядів. Зважаючи на це, складно сьогодні уявити резонанс від появи та розповсюдження прокламацій в українському селі протягом 1920-х років. Однак за умов радянської системи, монополії на засоби масової інформації, постійного контролю та цензури всього друкованого слова, несанкціоноване виготовлення друкованої продукції критичного змісту розцінювалося як прояв антирадянської діяльності, що тягнуло за собою розслідування органами державного політичного управління. Це стосувалося й написаного вручну. Аналіз поширення опозиційних прокламацій деталізує розвиток політичних та соціокультурних процесів в Україні в період непу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз теми дослідження засвідчив, що незважаючи на наявність значного масиву наукових праць, які порушують різні сторони суспільно-політичного життя українського села в 1920-х роках, їх зміст не вичерпує всю повноту проблеми поширення опозиційних та антирадянських прокламацій. Опосередковано окреслене питання висвітлено у працях, присвячених з'ясуванню соціально-політичних настроїв українського селянства в роки непу, зокрема у дослідженнях Н. Бем [1],

О. Ганжі [2], С. Дровозюка [3], Г. Капустян [4], М. Чернопиский [5] та інших.

Автор статті ставить за мету дослідити поширення опозиційних та антирадянських прокламацій в українському селі в період непу.

Виклад основного матеріалу. Військове придушення Української національно-демократичної революції не погасило хвилю селянського протесту, який протягом 1920-х років набував різних форм та рівнів інтенсивності. Поширеним явищем української радянської дійсності періоду непу стали численні листи, листівки, звернення критичного, інколи дуже різкого щодо радянської влади, змісту її селянської політики.

Типовим прикладом цього є лист-заклик, який надійшов на адресу Борщівської сільради Радомишльського району Волинської округи в серпні 1926 р. У ньому містився закликом до всіх селян об'єднатися та створити Українську Радянську Селянську Республіку. Лист був підписаний від імені Організаційного комітету селянської республіки (УРСР) та був надісланий з Києва [6, 10]. Серед прокламацій траплялись і матеріали відверто ворожі радянській владі. Так, у 1925 р. в місті Каневі проявляла активність суто антирадянська організація монархістів. Її члени розклеювали в місті листівки із закликом до всенародного повстання проти радянської влади [7, 320].

Зміст ще одного листа під назвою «Земля і воля», автори якого в кінці зазначили, що їх можна знайти в Золотоноші, Ірклієві, Великому Хуторі (Райківщина) та в Драбово, має не лише антибільшовицький, але й антисемітський характер. Вже у заголовку листа звучить закликом: «Селяни організуйтеся, в тім наша сила! Земля і воля селянам! Селяни єднайтесь проти жидів!». Автори вказували на несправедливість радянської влади до селян, яким вона обіцяла землю й волю. В листі велика увага була приділена й критиці державного устрою Радянського Союзу: «Кажуть ви вільні люди, ви обираєте свою радянську владу, вона і буде стояти за вас і робити волю. А ось що вийшло, обираємо ми свою владу, владу рад, а тут звідкись поряд з нашою владою стоїть друга влада, влада компартії. Без компартії наша влада нічого не робить, компартія вертить радянською владою, наша влада прислужниця компартії. Виходить так, що нами править не обрана нами радянська влада, а зовсім особи від нас далекі (компартія)».

Далі наведено досить прагматичні підрахунки: «А хто утримує ці дві влади, утримуємо їх ми сіромахи, ми хлібороби даємо зарплатню нашій радянській владі та утримуємо компартію. А знаєте, що в компартії більше 1 500 000 чоловік і кожен з них отримує від

80 до 200 карбованців в місяць. Ось і бачите скільки грошей ця компартія тягне з наших кишень. Кажуть тепер іде режим економії: як ми утримуємо дві влади і навіщо вони нам, хіба наша радянська влада не справляється сама. А ви ще знаєте, що за компартією стоїть ще Комінтерн – ... всяка зарубіжна сволоч, зарубіжні прохвости, що живуть на наших хлібах, сварять нас із закордоном і не дають нам жити мирно з сусідами...» [8, 285].

На завершення автори закликали ставити на ільських сходах питання про свою волю заради Української Радянської Республіки. Щоправда, до цього долучалися доволі сумнівні, фактично погромницькі заклики: «1. Геть жидів від влади, відібрати у них землю і віддати селянам. В Сибір їх партачів, нехай там буде їх царство. 2. Геть гегемонію робітників: ми самі зможемо прожити і без їх наказів. Наша селянська влада знайде спеців для справи і без робітників, аби були гроші, а гроші то у нас. 3. Геть жидівську компартію, що сидить у нас на шії та робить свою волю. 4. Геть Комінтерн, що не дає жити мирно із закордонними сусідами» [8, 285-286].

Разом із тим, якщо відкинути привнесене антисемітське забарвлення цих закликів, то постають цілком типові вимоги більшості селян: землевпорядкування, вирішення проблеми перенаселення через нестачу земель, диктатура селянства замість диктатури пролетаріату, ради без комуністів, агітація проти участі України у війні тощо.

У другій половині 1920-х рр. в українському селі значно поширилася агітація за створення селянського союзу. Зокрема почастишали й випадки розповсюдження з цього приводу письмових прокламацій. Так, 6 жовтня 1926 р. на базарі в с. Велика Знамянка Запорізької округи були розклеєні численні звернення: «Утворюйте Союз селянський. Хоч вам його не дозволяють. В Союзі вам спасіння». Цікаво, що в кінці прокламації стояв підпис «Партія» [6, 42].

Цікавий лист надійшов до ЦК КП(б)У від адресатів, які іменували себе представниками «Селянсько-робітничої республіки». Автори звинувачували владу в тому, що вона підпорядковується партії, а не населенню: «Кажуть, що влада наша. Бачте, ми її обираємо. А хіба вона робить нашу волю, хіба вона думає про нас, селян. Що вона нам дала. Відібрали у нас землю та обклали таким податком, що аж небо вовною покажеться. Колись ми мали податки тільки земельні – державні, земські та волосні брались від землі, а тепер податки і державні, і округні, і сільрадівські. Та усіх їх не перепишеш, а робітники податку не платять. Влада тепер робить те що каже якась компартія, вона слухає її, а не нас» [9, 48].

Деякі листівки вже суто антирадянського характеру з підписом «Окрком УСРР» восени 1926 р. були розповсюджені в с. Широка Балка Миколаївської округи. Їх автори відкрито закликали до збройного протистояння: «Дорогі селяни, озброюйтесь хто чим може, виганяйте дух радвледи зі свого села. Годі нас грабувати, годі пити селянську кров трудову. Земля вся наша і податки не повинні здиратися. За грабунок, насилля над селянином ми самі повинні відстояти. Сміливо, селяни, не бійтеся, йдіть вільно вперед, ніхто вас не втримає, за звільнення селянський народ. Дорогі селяни, не втрачайте дарма часу, беріть в руки гвинтівки та виганяйте радвладу назавжди» [6, 12-13].

Подібні листівки та заклики були виявлені й в інших регіонах: Конотопі, Києві, Сталіно, Коростені тощо.

Подібні настрої не вщухали і в наступні роки. Так, протягом березня 1928 р. у с. Ново-Економічному було розповсюджено 5 прокламацій різного змісту з підписом «Гурток №57». У них говорилося про гніт більшовиків, про тяжке становище селянства. Всі вони містили заклик до збройного повстання. У них йшлося про те, що в травні по всій країні пройде хвиля заворушень [10, 23]. 3 грудня 1928 р. у Сумах було розповсюджено два типи листівок, які містили заклики до боротьби, підписані «Виконком друзів народу». Їх автори, використовуючи погромницьку антисемітську риторіку, звертаючись до селян, закликали їх: «1. Товариші! Об'єднуйтеся. Бийте жидів та кооперативи. Вимагайте вільної мануфактури та хлібу. Проти маси влада не піде. Скоро наша закордонна влада звільнить нас від жидівського іга; 2. Товариші. Чого ви мовчите. Хіба ви не знаєте, що жиди, відчуваючи кінець, вивезли з Росії хліб (на випадок втечі буде золото на дорозі), а нас змушують їсти якийсь хліб, яким раніше свиней кормили, та й такого дають мало...» [11, 50].

З наведеного добре проступає те, що осередки громадських рухів того часу, багато в чому вирізняючись від політичних партій, мали з ними одну спільну ознаку – розширюючи свою участь в громадському та політичному житті країни, вони так чи інакше долучалися до боротьби за вплив на державну владу. Фактично це були свого роду протопартії, що, як свідчить досвід ряду країн, у майбутньому в силу конкретних обставин могли або трансформуватися в політичні партії, або навпаки – розпастися.

У листі комнезамівця із с. Рівне Зінов'ївської округи до редакції газети «Комуніст», в якому аналізувалися настрої сільського населення, підкреслювалося: «Тепер кожний селянин зробився звіром для радянської влади. Він уже не надіється, що йому радвлада допоможе, бо вже на факті доказали, що в господарстві не він господар, а хтось інший. Він уже своїм власним трудом, добром, своєю кривавицею не має права розпоряджатися» [12, 6]. Яскравим прикладом таких настроїв селянства є листи, адресовані Голові ВУЦВК Г. Петровському. Перший із них надіслав селянин із с. Будьонівка Маріупольської округи: «Я, Макієнко Микола, йду проти радянської влади. Приходять до мене селяни й кажуть – підіймай війну, то ми й поможемо тобі воювати. Я призначив війну у березні місяці 25 числа 1929 року. У мене є війсьکو в 1972 чоловік» [13, 3]. Другий надійшов від селянина з Уманщини: «Нам селянам закрили очі й кажуть, що «це наша влада» і мусимо терпіти всі ці знущання і вимагання. Селяни нетерпляче чекають війну, аби тільки дали зброю в руки селянам, то була б друга революція з комуністичною партією і з тими радянськими пузами, що ссуть кров з бідного трудового селянина» [13, 4а].

Висновки. Таким чином, поширення опозиційних прокламацій свідчило про надзвичайну активність суспільної думки українських селян протягом 1920-х рр. Аналіз змісту різноманітних листів, листівок та звернень свідчить про те, що причиною їх появи стало незадоволення селянською політикою радянської влади. Типовим їх наповненням були критика, заклики, агітація, погрози. Деякі з

наведених листів мали на меті обговорення наявного комплексу соціальних проблем. Проте більшовицька влада не бажала прислуховуватися до думки громади, що спричинило критичне загострення взаємовідносин держави та селянства наприкінці 1920-х рр.

O. Abrazumova

DISTRIBUTION OPPOSITION AND ANTI-SOVIET PROCLAMATIONS IN UKRAINIAN VILLAGE IN 1920S

The article deals with one of the forms of public-political activity of the Ukrainian peasantry during the NEP period – the spread of opposition and anti-Soviet proclamations. Their appearance and distribution became widely resonant. In the conditions of the formation of a totalitarian Soviet system, a monopoly on the media, constant control and censorship of the entire printed word, unauthorized production of Distribution opposition and anti-Soviet proclamations in Ukrainian village in 1920s entailed an investigation by the bodies of state political control. The analysis of the distribution of opposition proclamations details the development of political and socio-cultural processes in Ukraine during the NEP period.

The purpose of the article is to highlight the analysis of concrete historical material of the distribution of opposition and anti-Soviet letters, leaflets, appeals, proclamations in the Ukrainian village during the NEP period.

The spread of opposition proclamations testified to the extraordinary activity of the public opinion of Ukrainian peasants during the 1920s. An analysis of the content of various letters, leaflets and appeals suggests that the reason for their appearance was dissatisfaction with the anti-peasant policy of Soviet power. Their typical content was criticism, appeals, agitation, threats. Some of the letters below were intended to discuss the existing set of social issues. However, the Bolshevik authorities did not want to listen to the opinion of the community, which led to a critical exacerbation of relations between the state and the peasantry in the late 1920s.

Key words: public-political activity, Ukrainian peasantry, oppositional sentiments, proclamations, NEP.

УДК 342.4 (045)

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-113-118

Ю. С. Кононенко

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ДУХОВНІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто поняття «духовні основи конституційного ладу», розкрито зміст його складових, досліджено підходи щодо правомірності використання дефініції «державна ідеологія».

Ключові слова: Конституція, конституційний лад, духовність, ідеологія, політичний, ідеологічний плюралізм, світська держава, релігія, ідеологія державності.

Постановка проблеми. Серед норм Конституції України визначальна роль належить нормам, що закріплюють підвалини конституційного ладу. У них містяться основні принципи, які забезпечують Україні статус конституційної держави. Сукупність зазначених правових норм утворює конституційно-правовий інститут «основи конституційного ладу України». Без перебільшення цей інститут посідає головне місце в системі конституційного права України.

Духовне обличчя сучасної України є складним і суперечливим. Це зумовлено економічними,

Список використаної літератури та джерел:

1. Суспільно-політичні настрої селян України в 1928-1929 рр. / Н. Бем // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Київ, 2002. – Вип. 6. – С. 377-391.
2. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927) / О. Ганжа ; НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2000. – 208 с.
3. Дровозюк С. І. Словесні форми протесту українського селянства проти сталінського терору в кінці 20-х – на початку 30-х років: історіографія проблеми / С. Дровозюк // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2002. – Вип. 6. – С. 24-27.
4. Капустян Г. Т. Дві «правди» або українське село в двадцятих роках двадцятого століття / Г. Капустян. – Кременчук, 2003. – 324 с.
5. Чернопицкий М. Фольклорна політична сатира 20-х років ХХ століття у записах Сергія Єфремова / М. Чернопицкий. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 170 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – О. 20. – Спр. 2316. – Арк. 10.
7. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р. 185. – О. 2. – Спр. 11. – Арк. 320.
8. ДАЧО. – Ф. Р. 184. – О. 1. – Спр. 48. – Арк. 285.
9. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – О. 20. – Спр. 2239. – Арк. 48.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – О. 20. – Спр. 2824. – Арк. 23.
11. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – О. 20. – Спр. 2779. – Арк. 50.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1. – О. 5. – Спр. 154. – Арк. 6.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – О. 20. – Спр. 2906. – Арк. 3.

References:

1. Bem, N. (2003). Public and political sentiments of peasants of Ukraine in 1928-1929. Kiev: Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine (Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrayiny), 6, 377-391 (in Ukr.).
2. Ganzha, O.I. (2000). Ukrainian peasantry in the period of formation of a totalitarian regime (1917-1927). Kiev: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine (in Ukr.).
3. Dorozyuk, S. I. (2002). Verbal forms of protest of the Ukrainian peasantry against Stalin's terror in the late 20's and early 30's: historiography of the problem. Cherkasy : Ukrainian peasant (Ukrayins'kyu selyanyyn), 6, 24-27. (in Ukr.).
4. Kapustian, G.T. (2003). Two «truths» or a Ukrainian village in the twenties of the twentieth century. Kremenchuk. (in Ukr.).
5. Chornopilsky, M. (2001). Folk political satire of the 20-ies of the twentieth century in the records of Sergei Efremov. Lviv: View. Center of LNU them. I. Franko. (in Ukr.).
6. Tsentralnyj derzhavnyj arkhiv hromadskykh objednan Ukrainy (dali – TsDAHOU). – F. 1. – O. 20. – Spr. 2316. – Ark. 10.
7. Derzhavnyj arkhiv Cherkaskoi oblasti (dali – DACHO). – F. R. 185. – O. 2. – Spr. 11. – Ark. 320.
8. DACHO. – F. R. 184. – O. 1. – Spr. 48. – Ark. 285.
9. TsDAHOU. – F. 1. – O. 20. – Spr. 2239. – Ark. 48.
10. TsDAHOU. – F. 1. – O. 20. – Spr. 2824. – Ark. 23.
11. TsDAHOU. – F. 1. – O. 20. – Spr. 2779. – Ark. 50.
12. Tsentralnyj derzhavnyj arkhiv vyshchychk orhaniv vlady ta upravlinnja Ukrainy. – F. 1. – O. 5. – Spr. 154. – Ark. 6.
13. TsDAHOU. – F. 1. – O. 20. – Spr. 2906. – Ark. 3.